

Mirna reintegracija

Odbačeni trijumf razuma i mira

BORIS PAVELIĆ
Siječanj 2018.

- Zašto je hrvatski predsjednik Franjo Tuđman neizvjestan i politički osjetljiv proces mirnog povratka Hrvatske na Dunav pretpostavio vojnoj akciji?
- Mirna reintegracija počela je 15. siječnja 1996. donošenjem rezolucije 1037 Vijeća sigurnosti UN-a, kojom je uspostavljena Prijelazna uprava UN-a za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem.
- Erdutski sporazum je dokument, koji predviđa osnivanje privremene prijelazne uprave UN-a, demilitarizaciju, povratak prognanika, povrat imovine, pravo na povratak svih hrvatskih građana u svoje prijeratne domove te „poštovanje najviše razine međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda“.
- I do danas ostaje začuđujuće kako se u uvjetima pravnog vakuuma, straha i uzajamnog nepovjerenja, tijekom cijelog dvogodišnjeg procesa mirne reintegracije, nije dogodio nijedan ozbiljan izged, izuzmemo li provokacije – neugodne, ali bez težih posljedica.
- Doprinos mirovnih nevladinih organizacija mirnoj reintegraciji u široj je javnosti i danas uvelike nepoznat, premda su one proces započele godinu i pol prije nego što su vojne i političke okolnosti navele vlade da i same prigrlje mir.

„Zvuk sirene označava kraj posljednjeg rata u Europi. Gotovo je.“ Te je riječi 22. veljače 1996. u Osijeku izgovorio američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter W. Galbraith. Minutu ranije, u 18.34, u gradskom je Centru za obavješćivanje osobno aktivirao jednoličan vrišteći zvuk sirene kojim je napokon okončano gotovo pola desetljeća neprekinute opće opasnosti za cijelo osječko područje.¹ I nije to bila samo puka diplomatska predstava jer glavni je grad Slavonije u to vrijeme još uvijek posljednja dostupna točka istočne Hrvatske: od jeseni 1991. s triju ga je strana opkoljavalo neprijateljsko okupirano područje, noću potpuno zamračeno, s kojega je Osječanima i dalje prijetilo više od 200 cijevi teške neprijateljske artiljerije. No sada, „vidno uzbuđen, uz velik broj Osječana“², Galbraith je, osobno okončavši opću opasnost, zajamčio da je svemu tome kraj. U Osijek se vratio mir. Završio je, ni manje ni više, „posljednji rat u Europi“. Počinjala je mirna reintegracija. No i ljudi s onu stranu crte razgraničenja imali su, bez ikakve sumnje, razloga za olakšanje: u promijenjenim odnosima moći poslije „Oluje“ i „Bljeska“ oni su, još mnogo više nego Osječani, imali razloga za strah od rata i granata.

Samo, tko da ozbiljno shvati tu patetičnu priču još jednog inozemnog diplomata? Ni Osječanima, a zasigurno ni ljudima s onu stranu ratom nametnute „granice“, nije bilo lako povjerovati u to da rat uistinu završava. Četiri i pol godine i jedni i drugi, duž 173 kilometra³ duge bojišnice, proživjeli su na prvoj ratnoj crti; ujesen 1991. Slavoniju i trećinu Hrvatske poharalo je velikosrpsko nasilje koje je zaprepastilo cijeli svijet, uzrokujući, uza sve ostalo, i osvetu hrvatskim Srbima koji se nisu pridružili pobuni. Prema podacima hrvatske Vlade, iz Slavonije je protjerano 76669 nesrpskih prognanika⁴ i svi ti ljudi već pet godina žive u progonstvu. Nije poznata sudbina 2792 osobe⁵ nestale 1991. Nad Hrvatima su počinjeni strašni ratni zločini: Vukovar, Lovas, Berak, Čelije, Dalj, Tovarnik... U istočnoj Slavoniji, prema podacima koje navodi Ivan Vrkić, poginulo je više od 2500

Hrvata, a ranjeno 8770⁶. Nakon četiriju godina zamrznutog rata, samoubilačka tvrdoglavost političkog vodstva samoproglašene Republike Srpske Krajine dovela je do „Bljeska“ i „Oluje“: u dvije munjevite akcije u svibnju i kolovozu 1995., Hrvatska vojska trijumfalno je uništila suprotstavljenu „krajinsku vojsku“, ali je s njom Hrvatsku napustila i golema većina njezinih srpskih građana, koji su tu živjeli stoljećima. Točni podaci nikada nisu utvrđeni, ali se procjenjuje da je Hrvatsku, u velikom zbjegu poslije „Oluje“, napustilo oko 200 000 ljudi. Malobrojni koji su ostali izvrnuti su nasilju i osveti: u mjesecima poslije „Oluje“, deseci ljudi su ubijeni, najčešće usamljeni starci, a tisuće kuća spaljeno. Nasilje se nastavilo još duboko u vrijeme kad je mirna reintegracija već trajala. Istraživanja te vrste ne postoje, ali vjerojatno nećemo pogriješiti ustvrdimo li da odnosi Srba i Hrvata ujesen 1995. nisu bili lošiji još od Drugoga svjetskog rata. U takvim uvjetima, zdravorazumskom rezoniranju u Hrvatskoj samo se jedno rješenje činilo vjerojatnim: nova hrvatska vojna akcija u istočnoj Slavoniji – ako treba, bez obzira na žrtve – kao trijumfalno okončanje rata i konačno vojno poniženje velikosrpske politike, u znak osвете za gotovo četverogodišnju okupaciju i toliko nezasluženog i nepotrebnog zla. Hrvatska je vlast, dapače, u vojnim kabinetima detaljno isplanirala, a na terenu temeljito pripremila oružano oslobađanje istočne Slavonije. Razni autori navode više mogućih imena te akcije: Vatrene kočije, Vukovarska golubica, Skok u Dalj, Dunav⁷... Na zaposjednutom hrvatskom istoku, pak, vladali su konfuzija i strah što ih je uzrokovalo političko manipuliranje poražene i zločinačke vlasti, o kojoj najbolje svjedoči proglas koji je okupacijski gradonačelnik i haški optuženik Slavko Dokmanović u „Vukovarskim novinama“ objavio 30. kolovoza 1995: „...Vukovar je mesto gde su ustaše dobile državnost kao što će da bude mesto gde će da je izgube. Ovde ćemo im slomiti vrat. To je naša neizbežna, Bogom dana sudbina. Razvališe nam ognjišta, oteraše nas na bespuća. Od sad će imati rat. Mi to nismo hteli, nije htela ni Srbija. Drugog izlaza nema. Svaki ćemo udarac, koji nam je nanet, vratiti višestruko

1. Vrkić, str 41.

2. Ibid.

3. Ibid, str 5.

4. Olujni mir, str. 47

5. Ibid, str 51.

6. Vrkić, str. 11.

7. Holjevac Tuković, str. 65; Morić, str. 15; Vrkić, str. 10..

jače. Naša će pesnica da ih zgromi..."⁸ Utjecajni su političari, međutim i na sreću, prvi put od 1991. – dali šansu miru.

Pregovori o mirnom rješenju u istočnoj Slavoniji počeli su već u prvim tjednima nakon „Oluje“ i ubrzo postali rubnim dijelom inicijative američkog predsjednika Billa Clintona o cjelovitom mirovnom rješenju za Bosnu i Hercegovinu, koja će se okončati otpisivanjem Daytonskog sporazuma u Daytonu i Parizu⁹. Prvi nacrt sporazuma za mir u istočnoj Slavoniji hrvatskoj je Vladi 25. rujna 1995. podnio veleposlanik Galbraith¹⁰. U sljedećih mjesec i pol, do 12. studenoga kada je potpisan temeljni dokument mirne reintegracije – „Temeljni sporazum za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem“ – obaviti će se cijeli niz diplomatskih pregovora, od kojih je zasigurno najvažniji susret hrvatskog i srpskog predsjednika Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića 1. studenoga u Daytonu, gdje su obojica načelno pristala na mirno rješenje.¹¹

Temeljni sporazum za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem potpisan je 12. studenoga 1995. U ime srpske strane potpisao ga je pregovarač Milan Milanović u Erdutu, mjestu na Dunavu istočno od Osijeka, pa je sporazum postao kolokvijalno poznat kao „Erdutski sporazum“. Istoga dana, sporazum je u ime Hrvatske u Zagrebu potpisao predstojnik Ureda predsjednika Republike Hrvoje Šarinić. Sporazum su i u Erdutu i u Zagrebu, kao svjedoci, potpisali i američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter W. Galbraith i mirovni posrednik Ujedinjenih naroda (UN) Thorvald Stoltenberg.¹² Riječ je o kratkom, ali krucijalnom dokumentu, koji u 14 točaka predviđa osnivanje privremene prijelazne uprave UN-a, demilitarizaciju, povratak prognanika, povrat imovine, pravo na povratak svih hrvatskih građana u svoje prijeratne domove te „poštovanje najviše razine međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda“¹³.

Zašto je, zapravo, hrvatski predsjednik Franjo Tuđman, koji je donosio sve ključne odluke¹⁴, neizvjestan i politički osjetljiv proces mirnog povratka Hrvatske na Dunav pretpostavio spektakularnoj vojnoj akciji, u kojoj bi Hrvatska zasigurno trijumfivala i koju bi velik dio hrvatske javnosti bez ikakve sumnje bio pozdravio? To pitanje do danas nije dobilo precizan i konačan odgovor. Je li Tuđman, kako se često pretpostavlja, jednostavno popustio pred međunarodnim pritiskom? Nije dvojbeno, naime, da je međunarodna zajednica problem željela riješiti mirno, kao što je poznato da je vojno oslobađanje zaposjednutih hrvatskih područja izazvalo nezadovoljstvo i oprez svjetske diplomacije koja je reagirala, među ostalim, i odgodom primitka Hrvatske u Vijeće Europe. Hrvatski izvori, međutim, ipak ne prihvaćaju zaključak da su međunarodni zahtjevi presudili u Tuđmanovoj odluci: Ana Holjevac Tuković, u dosad najtemeljitoj historiografskoj studiji mirne reintegracije, sugerira da je hrvatska vlast autonomno „odlučila pregovarati s pobunjenim Srbima“ te daje naslutiti da su „višemjesečni pregovori hrvatske vlasti i vodstva pobunjenih Srba, u kojima se tražio način da se mirnim putem riješi problem preostalog okupiranog teritorija“, počeli i prije američke mirovne inicijative.¹⁵ Je li se, dakle, predsjednik Tuđman za mirno rješenje odlučio iz posvema humanih razloga, želeći jednostavno sačuvati ljudske živote, kako tvrdi njegova ondašnja suradnica Vesna Škare-Ožbolt? Ona je, naime, 2013. godine izjavila kako je Tuđman, čuvši da se broj potencijalnih žrtava vojne akcije procjenjuje na najmanje 1500 – gotovo desetina ukupnog broja poginulih u cijelom ratu u Hrvatskoj – „odlučio na svaki način izbjeći vojnu akciju“.¹⁶ „Svoju odluku obrazložio je riječima: ‘Važan mi je svaki život, i hrvatski, i srpski’.“¹⁷ Ima li se na umu nekažnjeno nasilje prema Srbima koji su ostali na područjima oslobođenim u „Oluji“, to objašnjenje Tuđmanove bliske suradnice neće biti tako lako prihvatiti. No koji god razlozi prevagnuli, autor ovog teksta smatra da je odluka

8. Holjevac Tuković, str. 62/63.

9. Ibid, str. 65, passim.

10. Ibid, str. 66.

11. Ibid, str. 71.

12. Olujni mir, str. 27.

13. Ibid, str. 28.

14. Olujni mir, str. 153.

15. Holjevac Tuković, str. 65.

16. Gaća, str. 19.

17. Ibid.

o mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja jedna od najmudrijih i najdalekosežnijih Tuđmanovih državnih odluka i slaže se s ocjenom aktivista za ljudska prava Gordana Bosanca koji je ocijenio kako je „s humanističke pozicije mirna reintegracija uspješnija od vojno-redarstvene akcije Oluja“.¹⁸ Kada je riječ o Slobodanu Miloševiću i ondašnjem političkom vodstvu pobunjenih Srba u Hrvatskoj, njihov pristanak na mirni povratak okupiranih područja istočne Slavonije u Hrvatsku jedina je mudra odluka u cijelom njihovom političkom životu, koja, istodobno, pokazuje kako su – da su samo htjeli – od samog početka sve mogli učiniti drugačije.

Mirna reintegracija počela je 15. siječnja 1996. donošenjem rezolucije 1037 Vijeća sigurnosti UN-a, kojom je uspostavljena Prijelazna uprava UN-a za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (United Nations Transitional Authority in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, UNTAES). Dva dana kasnije, glavni tajnik UN-a odredio je i vođu te mirovne misije: 57-godišnji američki general i diplomat Jacques Paul Klein. „Hrvatska je, osim dosta uloženog truda, u izboru prijelaznog upravitelja imala sreće“, ocijenit će, kada sve već bude završeno, službeni hrvatski predstavnik.¹⁹ „Taj čovjek je, na svoj način znajući što mu je cilj, u godini dana odradio posao koji mnogi šefovi UN-ovih misija u Hrvatskoj nisu uspjeli.“²⁰ Uistinu, Jacques Paul Klein utjelovio je sve osobine potrebne za netipičan i naizgled beznađan posao kakav je nametanje mira u ratom razorenoj zemlji: spretnost i elokvenciju diplomata, odlučnost državnika, prodornost i nepopustljivost vojnika, kada je trebalo i grubost kriminalca, a sve to u simpatičnoj i vedroj osobi čovjeka koji nikada nije skrivao spontano, neglumljeno suosjećanje i humanost; u Hrvatskoj, i među Hrvatima i među Srbima, Jacques Paul Klein ostao će zapamćen kao dobronamjeren, uviđavan i učinkovit političar, čiji bi uspjesi ovdašnjoj političkoj klasi trebali služiti za primjer.

„Mi smo htjeli što prije uvesti našu vlast, Srbi bi bili najsretniji da se to nikad ne dogodi, a UNTAES je spreman uvesti našu vlast, ali tako da svi

Srbi ostanu u tom području. U ovom trenutku to je sve skupa nespojivo. Jedno isključuje drugo“²¹, opisao je u prosincu 1995. izgled mirne reintegracije Ivica Vrkić, narodnjački političar iz Osijeka, kojega je Franjo Tuđman odabrao, a hrvatska Vlada 29. prosinca 1995. imenovala predstojnikom Ureda privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Imenovanjem Vesne Škare-Ožbolt, Tuđmanove suradnice i tadašnje članice Predsjedničkog vijeća predsjednika Republike²², koordinaticom djelatnosti u Uredu privremene uprave, hrvatska je strana stvorila uvjete za konkretnu provedbu mirne reintegracije. Srpska je strana glavnim pregovaračem imenovala potpisnika Erdutskog sporazuma Milana Milanovića, dotadašnjeg pomoćnika ministra obrane takozvane Republike Srpske Krajine. Hrvatskoj strani nije promakla njegova izjava dan nakon potpisivanja Erdutskog sporazuma: „Najbitnija točka u svemu ovome jest da Vijeće sigurnosti i UN-ova administracija, zajedno s međunarodnim snagama, ostaju na ovom prostoru. Znači: nema hrvatske policije, nema hrvatske carine, nema bilo kakvih hrvatskih institucija“²³.

Danas, 20 godina kasnije, teško je i predočiti u kakvoj je atmosferi međusobnog nepovjerenja Hrvata i Srba započeo cijeli proces. Kontekst tadašnjeg političkog trenutka dobro je opisao tadašnji pomoćnik hrvatskog ministra unutarnjih poslova Joško Morić, koji će u ime hrvatske Vlade voditi proces tranzicije privremene policije UNTAES-a: „Većina političara u tadašnjoj hrvatskoj vlasti o mirnoj je reintegraciji javno govorila samo kad je morala. Njihov optimizam bio je politički, a ne osoban. Politički su analitičari govorili i pisali kako međunarodnoj zajednici pokušaj mirne reintegracije treba kao dokaz da zapadnobalkanske narode dijele prevelike razlike. Zbog toga je nužna stalna prisutnost stranog skrbnika, čime se opravdava dugoročan strani utjecaj na ovim prostorima. Tadašnjoj jugoslavenskoj vlasti i lokalnim Srbima u Hrvatskoj pokušaj neuspjele reintegracije trebao je kao dokaz da Hrvati ne

18. Bosanac, str. 10.

19. Olujni mir, str. 270.

20. Ibid.

21. Vrkić, str. 25.

22. https://hr.wikipedia.org/wiki/Vesna_%C5%A0kare-O%C5%BEbolt

23. Milanović prema Holjevac Tuković, str. 75.

žele suživot sa Srbima. Hrvatskoj vlasti neuspjela reintegracija trebala je kao uvjerljiv izgovor za vojno rješenje problema.“ (...) ²⁴ Na osobnoj razini, problemi su se činili još dubljima. Čak i tolerantni, liberalni nacionalist Ivica Vrkić svoje je osjećaje na početku procesa opisivao ovako: „Znatiželjno sam očekivao prvi susret sa Srbima. Zamišljao sam prvog Srbina iz okupiranog područja kojeg ću sresti nakon rata kako stoji iza velikog topa s bocom rakije i puca po mome Osijeku. Ne znam zašto, ali to mi je bila prva asocijacija. Znam da to ne mora biti tako, ali zasad nemam previše volje praviti bilo kakvu razliku između njih“.²⁵

Usprkos svemu tome, mirna reintegracija krenula je iznenađujuće dobro: u ožujku 1996., dva mjeseca nakon što je proces počeo, prognanici su prvi put nakon rata posjetili svoje kuće u baranjskim selima Bilje, Darda, Mece i Čeminac. Pet mjeseci nakon potpisivanja Erdutskog sporazuma i tri nakon konkretnog početka mirne reintegracije, u Podunavlju je raspoređeno 3000 od 5000 predviđenih UNTAES-ovih „plavih kaciga“ koje su svoju najvažniju misiju, demilitarizaciju, završile već 21. lipnja: „diplomatskom inicijativom, bez ijednoga ispaljenog metka“²⁶ raspuštena je srpska vojska u Podunavlju, korpus s četiri brigade, a u Srbiju je odvezeno 118 tenkova, 19 oklopnih vozila, 150 topničkih cijevi i mnogo drugo oružje.²⁷ Najteži je posao obavljen glatko – štoviše, „dragovoljno“²⁸ – ali je slijedio nadasve osjetljiv i opasan proces uvođenja mješovite hrvatsko-srpske policije, koja je trebala jamčiti sigurnost svima što su se prošlih pet godina gledali, u mržnji, preko nišana. „Ideja uspostavljanja povjerenja često je u praksi rezultirala nepovjerenjem. U što god krenuli, s najmanje dvije strane pojavilo bi se po desetak razloga zašto to nije moguće“, sažet će Joško Morić.²⁹ A opet, „strategija zdravog razuma dobivala je podršku“.³⁰ „Strategijom zdravog razuma“ Morić zove djelovanje eksperimentalne policije u atmosferi pravnog vakuuma, ni rata ni mira, opterećenoj strahom, uzajamnim

nepovjerenjem i ratnim traumama, u kojima čuvari reda moraju istodobno spriječiti incidente i svima zajamčiti prava iz Erdutskog sporazuma. „Logika zdravog razuma nalagala je da proces spontanog povratka Hrvata treba kontrolirati i inzistirati da iz spontanog prijeđe u organizirani. Bez kontrole i organizacije zaredat će se incidenti, a veliki broj incidenata zaustavit će cijeli proces. Zdravi razum tražio je da Srbima koji su došli iz drugih područja Hrvatske i uselili se u kuće Hrvata, a sada žele iz njih otići, treba omogućiti da bez požurivanja odlaze, ali ih treba i spriječiti da pri odlasku odnose imovinu vlasnika kuća. Razumno je da Srbima koji žive u svojoj kući, na svojoj imovini, treba osigurati miran i nesmetan život. Razum je upozoravao da o ovome treba javno govoriti i jasno kazati da će policija sprječavati međuetničke sukobe.“³¹

I do danas ostaje začuđujuće kako se u takvim uvjetima, tijekom cijelog dvogodišnjeg procesa mirne reintegracije, nije dogodio nijedan ozbiljan izgred, izuzmemo li provokacije – neugodne, ali bez težih posljedica³². Istina, ubijen je jedan pripadnik UNTAES-a, belgijski dočasnik Olivier Gossye³³, ali ubojstvo je opisano kao „kriminalni, a ne politički čin“.³⁴ Objašnjenje tog neočekivanog, ali svakako sretnog razvoja događaja, može se možda tražiti u tome da su izgrede željeli samo politički vođe, no ne i obični građani. U potvrdu te teze mogu se navesti dva važna, premda često zanemarena fenomena: prvi, da je mirna reintegracija, stidljivo, ali konkretno, počela i prije službenog početka 15. siječnja 1996. te drugi, fenomen tzv. Kleinove tržnice, koja je u samo nekoliko mjeseci ponovno ujedinila desetke tisuća ljudi koje je rat nasilno razdvojio.

U ljeto 1994. u mađarskom su gradu Mohaču, u organizaciji nevladinih organizacija za ljudska prava, počeli prvi susreti razdvojenih građana.³⁵ Sastanke u „Kući susreta“ potaknule su i organizirale nevladine organizacije iz Hrvatske i Srbije, povezujući najprije mirovne aktiviste, a potom i građane.³⁶ Čim je preuzeo dužnost, prijelazni

24. Morić, str. 15.

25. Vrkić, str. 30.

26. Olujni mir, str. 336.

27. Ibid, str. 336.

28. Ibid, str. 336.

29. Morić, str. 15.

30. Ibid., str. 15.

31. Morić, str. 15.

32. Olujni mir, str. 16–17, str. 314; „Identitet“, lipanj 1997.

33. Ibid, str. 17.

34. Ibid, str. 150.

35. „Preporuke...“, str. 66.

36. Ibid.

upravitelj Klein podržao je rad tih nevladinih organizacija i odmah im dopustio rad na UNTAES-ovu području, pa je „stotinjak mirovnih aktivista i aktivistica svakodnevno ulazilo u Podunavlje“, osnažujući sigurnost, sprečavajući incidente i pomažući svim građanima.³⁷ Doprinos mirovnih nevladinih organizacija mirnoj reintegraciji u široj je javnosti i danas uvelike nepoznat, premda su one proces započele godinu i pol prije nego što su vojne i političke okolnosti navele vlade da i same prigrle mir. „Civilnodruštvena nastojanja manje su poznata i priznata, iako su bila važna komponenta mirovnog procesa prije, za vrijeme i nakon UNTAES-ovog mandata mirne integracije“, napisala je Katarina Kruhonja, voditeljica Centra za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, mirovne organizacije koja je bila ključna za aktivistički doprinos cijelom procesu.³⁸

General Klein, međutim, također je mudro naslutio potencijal „zdravog razuma“, o kojem govori voditelj prijelazne policije Joško Morić: 23. lipnja 1996., samo dan nakon što je okončana demilitarizacija istočne Slavonije, na Kleinovu je inicijativu kod Osijeka otvoreno komercijalno susretnište³⁹ koje će u povijest ući pod kolokvijalnim imenom „Kleinova tržnica“. Čak će i predstavnici hrvatske vlasti priznati kako je taj, naizgled banalan, projekt „privukao najveću pozornost hrvatskih državljana na slobodnom, ali i na području pod prijelaznom upravom“. U samo tri mjeseca, do rujna 1996., na toj se tržnici, bez ijednog izgreda, susrelo „više od 60 000 ljudi s obje strane bivše linije razgraničenja“ što je, među ostalim, „pridonijelo izgradnji povjerenja“. ⁴⁰ Ta dva primjera – mirotvorni aktivistički rad neovisan o državi te slobodno susretanje ljudi na tržnici bez ijednog incidenta – snažne su indicije za tvrdnju da su „obični ljudi“ s obje strane linije razgraničenja iskreno željeli mir i završetak rata. Moglo bi se, čak, tvrditi i više: da su upravo ekstremistički političari, usprkos željama građana koje su trebali predstavljati, pokušavali aktivno onemogućavati normalizaciju odnosa, pomirenje i uspješnu reintegraciju. Postoje za to i konkretni dokazi. Jedan od njih je, u intervjuu

hrvatskom dnevniku „Jutarnji list“, 2013. objavio Jacques Paul Klein. Na pitanje s kim je imao najviše muke Klein je, misleći na tržnicu, odgovorio ovako:⁴¹ „Kad sam otvorio cestu kod Nemetina da se razdvojene obitelji s okupiranog teritorija mogu sastajati sa svojim na slobodnom dijelu Hrvatske, bilo je opstrukcija. Jedan lokalni lider to je pokušao zabraniti govoreći kako u UNTAES-ovom području vladaju slinavka i šap. Tada sam nazvao Bruxelles i pitao ih znaju li da u Hrvatskoj vladaju stočne bolesti. Bili su iznenađeni i najavili kako će odmah obustaviti uvoz mesa. Kad sam to rekao Tuđmanu, razbjjesnio se i pozvao je na red tog lokalnog političara. Sve se riješilo u 24 sata.“ Upitan govori li o tadašnjem osječko-baranjskom županu Branimiru Glavašu, Klein je odgovorio potvrdno.⁴²

Na srpskoj strani bilo je još teže. Srpski ratni gradonačelnik Vukovara Slavko Dokmanović, optuženik Haškog suda za ratne zločine u Vukovaru koji je odbijao svaki razgovor o normalizaciji, smijenjen je tek u travnju 1996. Godinu kasnije, 27. lipnja 1997.⁴³ u Vukovaru ga je uhitio UNTAES i izručio Haškom sudu, a on je potom 29. lipnja 1998.⁴⁴ u pritvoru počinio samoubojstvo. Premda Dokmanović ni u jednom času nije uspio omesti reintegraciju, jer je srpski pregovarački tim vodio znatno umjereniji Milan Milanović, u travnju 1996. hrvatsku je stranu iznenadila vijest da je Slobodan Milošević smijenio Milanovića, a na njegovo mjesto postavio Gorana Hadžića, među Hrvatima omraženog ratnog vođu Srba u istočnoj Slavoniji.⁴⁵ Za predsjednika „Izvršnog savjeta oblasti“ – kako se tada zvala vlada preostalog okupiranog područja Hrvatske – Milošević je imenovao vukovarskog liječnika Vojislava Stanimirovića, kojega su također pratile glasine o nečasnoj ulozi u ratu, ali nikad, ni nakon nekoliko istraga hrvatskog državnog odvjetništva, nisu dokazane. Za razliku od Hadžića, Stanimirović će

37. Ibid.

38. Ibid.

39. Olujni mir, str. 106.

40. Olujni mir, str. 130.

41. Intervju Drage Hedla s Jacquesom Paulom Kleinom, Jutarnji list, 6. prosinca 2013., <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/jacques-paul-klein-za-jutarnji-kad-je-glavas-na-stol-stavio-pistolj-od-9-mm-ja-sam-izvukao-magnum/926006/>

42. Ibid.

43. http://www.icty.org/x/cases/dokmanovic/cis/bcs/cis_dokmanovic_BCS.pdf

44. Ibid.

45. Olujni mir, str. 60.

se u sljedećim mjesecima pokazati vjerodostojnim pregovaračem i kooperativnim suradnikom. Premda je Stanimirović bio i ostao jednom od najomiljenijih meta hrvatske ekstremne desnice, Ivica Vrkić, bez kojega mirna reintegracija zasigurno ne bi uspjela, tog će političara Srba u Hrvatskoj opisati kao suradnika koji je „uvijek spreman na suradnju“.⁴⁶ Goran Hadžić svoju će nemuštu „politiku“, koja se svodila na pokušaje da zaštiti sama sebe, nastojati provoditi do izbora u travnju 1997., a potom će ga politički zauvijek pokopati pokušaj da opstruira rezultate izbora.⁴⁷ Otići će u Srbiju, gdje će se dugo skrivati od haške optužnice: uhićen je 20. srpnja 2011., haško je suđenje počelo sljedeće godine, a Hadžić je, bolestan, zaboravljen i prezren, umro 12. srpnja 2016.⁴⁸ Kako bilo, mnogo je dokaza da su obični građani s objiju strana željeli mirno rješenje⁴⁹, ali se opravdanim čini zaključak da je mirna reintegracija mogla uspjeti samo zato što su tadašnji hrvatski i srpski vođe Franjo Tuđman i Slobodan Milošević za ključne pregovarače postavili kooperativne i kompromisu sklone političare, Ivicu Vrkića i Vesnu Škare-Ožbolt s hrvatske te Vojislava Stanimirovića sa srpske strane. Da su učinili suprotno – a mogli su, u jednoj fazi čak i pokušali – cijeli bi proces neslavno propao. Pitanje, pak, zašto tako nisu postupili i u svim ostalim situacijama važno je pitanje koje ne bi smjelo biti zaobiđeno, ali nije predmet ovog razmatranja.

Potpuni uspjeh demilitarizacije Podunavlja ohrabrio je svakoga, a očita spremnost ljudi na susrete, koju je jasno pokazala „Kleinova tržnica“, otvorila je prostor za najosjetljiviji dio procesa: početak povratka hrvatskih i srpskih prognanika u svoje prijeratne kuće drugdje u Hrvatskoj. Zakon o oprostima, usvojen 17. svibnja 1996., donekle je ublažio strahove Srba od progona za ratne zločine, premda će tema ratnih zločina do današnjeg dana ostati bolno neriješenim problemom cijelog hrvatskog društva. U studenome 1996. prvi su se

prognanici počeli vraćati u sela tzv. srijemskog trokuta, najjužnijeg dijela Podunavlja, koje je UNTAES među prvima prepustio na upravljanje hrvatskoj Vladi.⁵⁰ Na blagdan Svih svetih, 1910 prognanika, prvi put nakon rata, organizirano je posjetilo obiteljske grobove, a uskoro će to učiniti i 1030 Srba koji su privremeno sklonište poslije „Oluje“ pronašli u Podunavlju.⁵¹ Ohrabren tim uspjesima, UNTAES će uskoro pokrenuti program tzv. sponzoriranih posjeta⁵², u sklopu kojega će Podunavlje uskoro posjetiti oko 3000 ljudi.⁵³ Polako, ali sigurno, otvarao se prostor povratku.

Mirna reintegracija – o tome između hrvatske vlasti i međunarodne prijelazne uprave nije bilo prijepora – bila je pothvat cijelog hrvatskog društva i države. Mnogo se različitih procesa zbivalo istodobno jer je na donedavno okupiranom području u kratkom vremenu cijeli društveni sklop, svojevrsnom „institucionalnom revolucijom“, valjalo uključiti i prilagoditi posve suprotnom, još do jučer neprijateljskom društvenom sustavu. Kruna svih tih procesa bili su lokalni izbori 13. travnja 1997., koji su politički, institucionalno i simbolički značili ukidanje „krajinskih“, ali i „prijelaznih“, UN-ovih vlasti te uvođenje legalnih vlasti hrvatskog ustavnopravnog sustava u cijelo Podunavlje. Taj je proces također proveden uzorno, s tek ponekim teškoćama, kakva je primjerice oklijevanje Srba da izađu na izbore⁵⁴, ili problemi s konstituiranjem Gradskog vijeća Vukovara.⁵⁵ Analiza tih zanimljivih događaja također bi mogla razotkriti nadmetanje zagovornika i protivnika mirne reintegracije unutar vlasti jedne i druge strane, ali bi takva rasprava na ovome mjestu oduzela previše prostora. U svakom slučaju, može se zaključiti kako su lokalni izbori i konstituiranje vlasti u Podunavlju, kao i svi drugi prijelomni događaji mirne reintegracije, provedeni bez ijednog ozbiljnog incidenta, i to u uvjetima u kojima je i najbanalniji simbolički čin mogao srušiti cijeli proces.⁵⁶

46. Istočno od Zapada, str. 403.

47. Olujni mir, str. 219.

48. http://www.icty.org/x/cases/hadzic/cis/bcs/cis_hadzic_bcs.pdf

49. U lipnju i srpnju 1996., Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“ iz Zagreba proveo je empirijsko istraživanje o stavovima hrvatskih prognanika o mirnoj reintegraciji, koje je pokazalo da se „nešto više od polovine (50,1 posto) ispitanika složilo s planom mirne reintegracije“. (Živić, str. 4)

50. Olujni mir, str. 402.

51. Ibid.

52. Olujni mir, str. 129.

53. Olujni mir, str. 143.

54. Olujni mir, str. 204, Istočno od Zapada, str. 324.

55. Istočno od Zapada, str. 379, 380.

56. Te probleme dobro ilustrira Vrkićev opis teškoća uoči konstituirajuće sjednice Gradskog vijeća Belog Manastira, Istočno od Zapada, str. 384.

Reintegracija je svojem – za Hrvate – trijumfalnom završetku krenula 15. lipnja kada je predsjednik Republike Franjo Tuđman sa suradnicima, takozvanim Vlakom mira, došao u Vukovar, da u govoru pred sablasno razorenim željezničkom stanicom Srbima u Vukovaru ponudi miran život u Hrvatskoj, pod uvjetom da zemlju prihvate kao svoju domovinu. Istodobno, dolazak „Vlaka mira“ u Vukovar, zajedno s posljednjim mjesecima mirne reintegracije, označit će početak „hlađenja“ privrženosti Tuđmanove vlasti politici kompromisa i umjerenosti: Ivica Vrkić premješten je na drugo radno mjesto, na koje je otišao s osjećajem napuštenosti, „kao konduker“ u „Vlaku mira“⁵⁷, a Tuđmanova će vlast početkom listopada 1997. biti prisiljena Branimira Glavaša maknuti s položaja osječko-baranjskog župana te dan kasnije osnovati Nacionalni odbor za provedbu programa uspostave povjerenja, ubrzani povratak i normalizaciju života na ratom stradalim područjima.⁵⁸ Zbog tih sumnji, što su je posljednji mjeseci bacili na dotad gotovo besprijekoran proces mirne reintegracije, izjalovit će se nada hrvatske vlasti da na svečanost završetka procesa, 15. siječnja 1998. u Vukovaru, dođe tadašnji glavni tajnik UN-a Kofi Annan, kako bi u ime svjetske zajednice naroda i osobno potvrdio ono što se već tada često tvrdilo, ali nikada nije i službeno potvrđeno: da je mirna reintegracija istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema najuspješnija mirovna operacija u povijesti Ujedinjenih naroda.

Usprkos takvome uspjehu, i premda je mirna reintegracija spasila tisuće ljudskih života, 20 godina kasnije, utjecajan dio ratnih veterana u Hrvatskoj žali što Podunavlje nije oslobođeno oružjem. „Ja sam presretan zbog naših vojnika u Vukovaru, ali bi mi bilo draže da je hrvatska vojska ovamo poslana za vrijeme Oluje“, izjavio je 14. studenoga 2017. Tomislav Josić, predsjednik Savjeta za branitelje grada Vukovara i savjetnik ministra branitelja Tomislava Medveda⁵⁹, komentirajući premještanje jedne vojne postrojbe

u vukovarsku vojarnu, prvi put od Domovinskog rata. Nije, međutim, samo dio vojnika nezadovoljan mirnim rješenjem: i dio hrvatskih humanističkih znanstvenika govori o „uspostavi nepravednog mira“⁶⁰, premda priznaju da su pošteđeni ljudski životi, a hrvatska je vlast pokazala „mudrost, zrelost i odlučnost“.⁶¹

S druge strane, aktivisti za ljudska prava, posebno sami sudionici u procesu, naglašavaju vrijednost mirovnog rješenja kao takvog, ali i upozoravaju kako je proces „naglo prekinut“⁶², a „nesustavno bavljenje ljudima koji su dio procesa reintegracije dovelo je do toga da njezine negativne posljedice osjećamo i danas“.⁶³ Štoviše, nevladine organizacije iskusne u mirotnim politikama, poput Centra za mirovne studije iz Zagreba, pozvale su hrvatsku vlast da mirovna iskustva iz hrvatskog Podunavlja „prepozna kao specifičnu prednost Hrvatske koja se može artikulirati u vanjskoj politici“.⁶⁴ Takva dramatična razmimoilaženja u tumačenju mirovne operacije koja je spasila tolike ljudske živote ne mogu se objasniti odnosom prema mirovnoj operaciji kao takvoj, nego kao izraz šireg i temeljitijeg neslaganja o tome što su temeljne i opće vrijednosti hrvatske države. To neslaganje nije razriješeno još od Tuđmanova doba, a u vrijeme pisanja ovog teksta najdramatičnije se ogleda u višemjesečnoj društvenoj polemici treba li ustaški pozdrav „Za dom spremni“ dobiti pravo javnosti ili ne. U tom smislu, zagovor ili protivljenje mirnoj reintegraciji svodi se zapravo na pitanje: jesu li Srbi smjeli ostati u Podunavlju, ili su, kao većina njihovih sunarodnjaka poslije „Oluje“, zaslužili da, u najvećem mogućem broju, zauvijek odu u Srbiju?

Premda posve svjestan težine ratnih trauma u Hrvatskoj, a posebno u Vukovaru, autor ovog teksta tu dilemu smatra nehumanom, nedemokratskom i ratobornom političkom podvalom koju je fabricirala hrvatska ekstremna desnica. Nedvojbeno se ovdje izjašnjavamo u korist mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja jer

57. Istočno od Zapada, str. 396.

58. Olujni mir, str. 23, 24.

59. <http://www.dnevno.hr/domovina/josic-o-hrvatskoj-vojsci-u-vukovaru-bio-bih-sretinji-da-su-dosli-za-vrijeme-oluje-1091761/>

60. Živić, str. 5.

61. Živić, str. 4.

62. Gaća, str. 19.

63. Ibid.

64. Bosanac, str. 12.

je ona, prije i iznad svega, spasila ljudske živote, a osim toga, i jedva manje važno –na svojem je području ostvarila cilj s kojim je Hrvatska 1991. tražila odcjepljenje od Jugoslavije: višenacionalno demokratsko društvo sposobno i opredijeljeno za toleranciju. Zato ćemo ovaj tekst završiti citirajući jednog od ključnih provoditelja mirne reintegracije, policijskog ratnog veterana Joška Morića, koji je u svojem članku „(Ne)željena reintegracija“ napisao ovako: „Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja ili UNTAES-ova misija riješila je problem i završila okončavanjem sukoba. (...) ‘Bljesak’ i ‘Oluja’ oslobodilačke su pobjede oružjem koje s pravom i razlogom treba obilježavati i slaviti. Za razliku od njih, mirna reintegracija jest pobjeda razumom. U svim zemljama razvijene demokracije, u svim međunarodnim organizacijama, uključujući političko-vojne kao što je NATO, čija smo članica; kao što je EU, čija smo također članica, sukobi se nastoje rješavati pobjedom razuma, a ne oružja. Nevjerojatno je, nije prirodno ni logično, da je svim našim dosadašnjim vladama pobjeda razumom lošija od pobjede oružjem⁶⁵. I zato, danas, 20 godina kasnije, moramo se vratiti radosnoj osječkoj konstataciji Petera Galbraitha iz 1996. kojom smo započeli ovaj tekst – da je „rat gotov“ – pa se sa zebnjom i tugom osvrnuti i pitati: je li uistinu gotov?

Literatura

- Bosanac, Gordan. 2016. Mirna reintegracija kao moguća okosnica hrvatske vanjske politike u vezi s izgradnjom mira. *Političke analize*, 7 (25), str. 9-13.
- Gača, Biljana. 2016. Mir s figom u džepu. *Političke analize*, 7 (25), str. 18-20.
- Holjevac Tuković, Ana. 2015. *Proces mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja*. Despot Ininitus, Hrvatski memorijalni centar Domovinskog rata, Zagreb.
- Identitet, mjesečni časopis Srpskog demokratskog foruma, godišta 1996. i 1997. Zagreb.
- Mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi*. 2010. Uredili Dražen Živić i Sandra Cvikić. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar.
- Morić, Joško. 2016. (Ne)željena reintegracija. *Političke analize*, 7 (25), str. 14-17.
- Olujni mir – kronologija hrvatske misije mira na Dunavu*. 1998. Priredili Vesna Škare-Ožbolt i Ivica Vrkić. Narodne novine, Zagreb.
- Političke analize*, tromjesečnik Fakulteta političkih znanosti za analizu hrvatske i međunarodne politike. Vol. 7, No. 25, 2016., Zagreb.
- Preporuke za sigurnosnu politiku EU temeljem iskustva izgradnje mira država nastalih dezintegracijom Jugoslavije. 2010. Uredila Lana Vego. CMS, Zagreb.
- Vrkić, Ivan. 1997. *Istočno od Zapada – politički putopisi hrvatskim Istokom*. Interpublic marketing agencija, Zagreb.
- Živić, Dražen. 2016. Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja 1996. – 2016. *Političke analize*, 7 (25), str. 3-8.

65. Morić, str. 16.

Bilješka o autoru

Boris Pavelić rođen je 1967. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je filozofiju i književnost. U novinama surađuje od 1990. Radio je u Hrvatskoj izvještajnoj agenciji Hini, surađivao s nizom hrvatskih, regionalnih i inozemnih medija, dugogodišnji je reporter i kolumnist dnevnika Novi list iz Rijeke. Od travnja 1997. do siječnja 1998., radio je kao dopisnik Hine i iz hrvatskog Podunavlja izvještavao o mirnoj reintegraciji.

Impresum

Izdavač:
Friedrich-Ebert-Stiftung, Regional Office for Croatia and Slovenia, Praška 8, HR 10000 Zagreb, Croatia

Za izdavača:
Dr. Max Brändle, E-mail: max.braendle@fes.hr
Web: www.fes.hr

Komercijalna upotreba svih medija koje izdaje Friedrich Ebert Stiftung (FES) nije dopuštena bez prethodne suglasnosti FES-a.

Regionalni ured Zaklade Friedrich Ebert u Zagrebu

Zaklada Friedrich Ebert (FES) najstarija je politička zaklada u Njemačkoj s bogatom tradicijom socijalne demokracije koja seže do 1925. godine. Rad naše političke zaklade usredotočen je na temeljne ideje i vrijednosti socijalne demokracije: slobodu, pravdu i solidarnost. To nas povezuje sa socijalnom demokracijom i nezavisnim sindikatima.

Regionalni ured Zaklade Friedrich Ebert u Zagrebu otvoren je 1996. godine i odgovoran je za projekte u Hrvatskoj i Sloveniji. Glavne sastavnice našeg rada su jačanje demokratskih ustanova, rasprava o konceptima ekonomskih i društvenih reformi, međuetničko pomirenje i dijalog, podrška i promicanje aktivnosti sindikata, podrška organizacijama za razvoj aktivnog i pluralističkog društva.

Stavovi objavljeni u ovoj publikaciji izraz su mišljenja autora i ne moraju se podudarati sa stavovima FES-a ili organizacije u kojoj autori rade.

ISBN 978-953-7043-67-4